

Θεολογία και επιστήμη κατά τους Τρεις Ιεράρχες. Μία σύγχρονη πρόκληση εν μέσω πανδημίας

Δέσπω Αθ. Λιάλιου, Ομότ. Καθηγήτρια Α.Π.Θ., πρ. Αντυπρύτανης Α.Π.Θ.

Αγαπητέ κ. Πρύτανη,

Σεβασμιότατε,

Αξιότιμα μέλη του Πρυτανικού Συμβουλίου,

Κυρίες και κύριοι συγκλητικοί συνάδελφοι και συνάδελφοι κάθε βαθμίδας και τιμής, φίλεργα μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων,

Κυρίες και κύριοι φοιτητές, και ευρύ κοινό της γης Ηπείρου!

Ευχαριστώ τον Κύριο Πρύτανη, τα μέλη του Πρυτανικού Συμβουλίου και τη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για την ιδιαίτερη τιμή να προσκληθώ, για να εισηγηθώ τον Πανηγυρικό Λόγο της εορτής των Τριών Ιεραρχών. Είναι μία μέρα επιστροφής στα μέρη που περπάτησαν κάποτε οι πρόγονοί μου, πράγμα που μου δημιουργεί ένα πρωτόγνωρο δέος, που μόνο οι Ηπειρώτες ξέρουν να το ζουν και να το μεταφυτεύουν μέσα στο πέρασμα του χρόνου ως ισχυρά οικογενειακή και συλλογική μνήμη.

Η ανθρωπότητα, και η πατρίδα μας επίσης, ζει δύο έτη πανδημίας με επώδυνες συνέπειες σε ατομικό, συλλογικό και κοινωνικό επίπεδο. Καλούμαστε σήμερα να εορτάσουμε μετ' αναλόγου πένθους για τους προαπελθόντες συνανθρώπους μας, στους οποίους περιλαμβάνονται συνάδελφοι και φοιτητές μας, τους εγγύς και τους μακράν, αλλά και με προτάσεις ελπίδος, ώστε να ανασυγκροτήσουμε τον κοινό μας Έλληνα λόγο μετά λόγου.

Κατά ταύτα η ομιλία μου συγκροτείται υπό τις εξής ενότητες: Α. 1. Η καθιέρωση της κοινής εορτής των Τριών Ιεραρχών, 2. α. Τί σήμαινε ο όρος Θεολογία κατά τους Τρεις Ιεράρχες, β. Τί σήμαινε ο όρος Επιστήμη, γ. Το παράδειγμα της Ιατρικής, και Β. Η σύγχρονη πρόκληση της Επιστήμης για την Εκκλησία με κέντρο το κατεξοχήν της ιερό μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας και του τρόπου μεταδόσεώς της και τινα έτερα.

A. 1. Η καθιέρωση της κοινής εορτής των Τριών Ιεραρχών

Η καθιέρωση της εορτής των Τριών Ιεραρχών είναι έργο του Ιωάννη Μαυρόποδα (1000-1075/80)¹, επισκόπου Ευχαϊτών μεταξύ των ετών 1043-1047. Είναι συντάκτης επίσης μέρους της Ακολουθίας της εορτής με δύο Κανόνες και ενός Λόγου

---

¹. Ελισάβετ Σωτηρούδη, *Η απολογητική παραγωγή κατά τον 11ο αιώνα. Η περίπτωση του Ιωάννη Μαυρόποδα*, διδ. διατριβή, Τμήμα Φιλολογίας Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 147-178.

εγκωμιαστικού στους Τρεις Ιεράρχες¹, ο οποίος θα αποτελέσει πρότυπο για τους μεταγενέστερους, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και ο Πατριάρχης Φιλόθεος Κόκκινος. Ο Ιωάννης Μαυρόπουλος είναι εξέχων λόγιος του 11ου αι., συντάκτης εγκωμίων σε Αγίους αλλά κυρίως *Κανόνων*. Ουσιαστικά κλείνει τη μακρά παράδοση των υμνογράφων του 8ου, 9ου και 10ου αι., οι οποίοι είχαν συμβάλει στην ολοκλήρωση της λειτουργικής τάξης της Εκκλησίας στον ενιαύσιο εορτολογικό κύκλο.

Ο ίδιος συνέταξε 72 *Κανόνες* στη Θεοτόκο και 26 στο Χριστό. Παρενθετικά να αναφέρω ότι οι *Κανόνες* απετέλεσαν το ερμηνευτικό υμνολογικό αφήγημα των αποφάσεων των Οικουμενικών Συνόδων με κέντρο την εικονόφιλη Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο, με κυρίαρχο το πρόσωπο του Χριστού και της Παναγίας, χωρίς να παραβλέπεται η ομολογία στον Τριαδικό Θεό και το Σύμβολο της Πίστεως, το οποίο θα αποτελέσει σημείο αντιλεγόμενο μεταξύ Ανατολής και Δύσης ως προς το θέμα της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος. Συγχρόνως ο 11ος αι. είναι ένας αιώνας κατά τον οποίο αναδύεται ένας είδος λογιωσύνης μέσα από το Πανδιδακτήριο, με την αναδιάρθρωσή του σε *Διδασκαλείο των Νόμων* και σε *Γυμνάσιο*, ή ακόμη και ανεξάρτητης από την Πατριαρχική τάξη, από την οποία θα αναδυθεί εν συνεχεία η Μεγάλη του Γένους Σχολή. Το αν υπήρχε πραγματική έριδα μεταξύ των χριστιανών, ή απλώς κάποια φιλολογική συζήτηση για το ποιός υπερέχει μεταξύ των Τριών Ιεραρχών, αυτό δεν έχει πραγματική βάση. Περισσότερο θα μπορούσε να πει κανείς ότι α) οι Τρεις Ιεράρχες ήταν πρόσωπα που κείμενά τους ανήκαν στις *χρήσεις των εγκρίτων Πατέρων*, β) οι δύο υπήρξαν Αρχιεπίσκοποι Κωνσταντινουπόλεως, Χρυσόστομος και Γρηγόριος, ενώ ο Μέγας Βασίλειος υπήρξε επίσκοπος Καισαρείας της Καππαδοκίας, της πρώτης στην τάξη Μητροπόλεως του Οικουμενικού Πατριαρχείου, γ) Χρυσόστομος και Βασίλειος είναι οι συγγραφείς της *Θείας Λειτουργίας*, του κατεξοχήν λειτουργικού βιβλίου της Εκκλησίας, ενώ ο Γρηγόριος είναι ο Θεολόγος-πηγή όλων των υμνογράφων και ιδίως του Κοσμά και του Ιωάννη του Δαμασκηνού, που υμνολόγησαν με τους *Κανόνες* τους όλες τις εορτές, οι οποίες αναφέρονται στο Χριστό και τη Θεοτόκο με παράλληλη δοξολόγηση της Αγίας Τριάδος, μία υμνολογική συνόψιση των αποφάσεων των Οικουμενικών Συνόδων, του Συμβόλου της Πίστεως και ουσιαστικώς Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, όπως διατυπώνεται, εξάλλου, αυτή η ενότητα και στις *Καταβασίες των Κανόνων*, δείγμα των οποίων οι *Καταβασίες της εορτής της Υπαπαντής*, που θα ακούσουμε και από το χορό των Ψαλτών του Τμήματος Μουσικών Σπουδών μετά.

Όμως, κατά τη γνώμη μου, η προβολή των Τριών Ιεραρχών από τον Ιωάννη Μαυρόποδα, η οποία είχε συνέχεια στη λόγια παράδοση της Κωνσταντινούπολης, στο κλίμα της οποίας αναδύθηκε και η εορτή στους νεότερους χρόνους, οφείλεται σε μία πρώτη συζήτηση για τη σημασία της ελληνικής κλασικής γραμματείας τον 11ο αι. μεταξύ των λογίων κύκλων της Κωνσταντινούπολης, ιδίως αυτούς του *Γυμνασίου*, που θα έχει συνέχεια με παρόμοια μορφή κατά την ησυχαστική περίοδο. Όθεν και ο αντίστοιχος εγκωμιαστικός *Λόγος* του Πατριάρχη Αγ. Φιλοθέου Κόκκινου. Έτσι, ο

---

¹. *Johannis Euchaitorum metropolitae que in codice vaticano graeco 676 supersunt*, εκδ. P. de Lagarde-J. Bollig, *Abhandl. der histor. - philolog. Klasse der koenigl. Gesellschaft der Wiss. zu Göttingen* 28(1882), αρithμ. 178, σσ. 106-119.

Ιωάννης Μαυρόπουλος, που συνδέεται με αυτούς τους κύκλους, φορέας, όμως, μιας μακράς εκκλησιαστικής ερμηνευτικής παράδοσης, επαναφέρει με την προβολή των τριών εγκρίτων Πατέρων τη συζήτηση στις απαρχές του δημόσιου βίου της Εκκλησίας, προκειμένου να άρει όποια στοιχεία αντιπαράθεσης επί του κοινού βίου των ανθρώπων, όπως θα φανεί και από την εν συνεχεία ανάλυση των όρων Θεολογία και Επιστήμη.

2. α. Τί σήμαινε ο όρος Θεολογία κατά τους Τρεις Ιεράρχες

Ο όρος Θεολογία, ένας βασικός όρος στην εν γένει εκκλησιαστική γραμματεία, προέρχεται από την ελληνική φιλοσοφική παράδοση και δεν απαντά στην Αγία Γραφή ούτε μία φορά. Δεν απαντά, δηλαδή, ούτε στην Παλαιά, ούτε στην Καινή Διαθήκη. Να σημειώσω επιπλέον ότι η Θεολογία δεν αποτέλεσε ιδιαίτερη γνωστική περιοχή, ή αντικείμενο σπουδής, ούτε στη μακρά βυζαντινή περίοδο, κατά την οποία οργανώθηκε ο εκκλησιαστικός βίος σε όλες του τις εκφάνσεις. Στην Αγία Γραφή, το θεμελιώδες βιβλίο της Εκκλησίας, κυρίαρχος από τον πρώτο στίχο της Γενέσεως είναι ο Θεός, δρών «*Εν αρχή...*» μέχρις τον τελευταίο στίχο της Αποκαλύψεως, όπου με το Θεό και τον άνθρωπο η προπατορική αποστασία αίρεται σε ένα οραματικό διάλογο μιας διαρκούς αναμονής και εγρήγορσης: «*Ναί ἔρχομαι ταχύ. Ἀμήν, ναί ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ*». Η αγιογραφική καταγραφή είναι, δηλαδή, καταγραφή προσώπων, ο Θεός, ο αγγελικός κόσμος και ο άνθρωπος και τα γεγονότα από «*ἐν ἀρχῇ*» και στο διαρκές «*ἔρχομαι*». Εξάλλου, πρέπει να πω ότι αυτή η αγιογραφική καταγραφή έχει ένα υπομνηματιστικό χαρακτήρα, που δείχνει ότι προηγείται η ζωή μιας κοινότητας, του αρχαίου ή του νέου Ισραήλ, και έπεται η καταγραφή της. Αυτός ο υπομνηματιστικός χαρακτήρας συνέχει, ως ερμηνεία της προφητικής και αποστολικής καταγραφής, την εργογραφία των Τριών Ιεραρχών.

Οι Τρεις Ιεράρχες, με διαφορά είκοσι χρόνων ο νεότερος Χρυσόστομος, ζουν σε μία περίοδο, τα έτη 329- 407, κατά την οποία: α) έχει διαμορφωθεί μία ερμηνευτική παράδοση με τη σφραγίδα του Αγίου Αθανασίου και την απόφαση της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου της Νικαίας (325), που υιοθετηθεί στο περίφημο συνοδικό της Σύμβολο Πίστεως, τον ελληνικό όρο «*ομοούσιος*», («*μη γραφικός*») ως κριτήριο, μάλιστα, Ορθοδοξίας, β) η Εκκλησία απολάμβανε πια μετά το Διάταγμα των Μεδιολάνων το 312, με κάποιες εξαιρέσεις, την εύνοια της αυτοκρατορικής εξουσίας, ή το λιγότερο της αναγνωσμένης θρησκείας με ελεύθερο πεδίο δράσης σε ένα κόσμο Ρωμαϊκής αρχής αλλά ελληνικής παιδείας, αυτήν που και οι ίδιοι ακολούθησαν, προερχόμενοι από την ανώτατη Ρωμαϊκή τάξη γαιοκτημόνων και στρατηγών, ώστε να αποτελέσουν στελέχη της Ρωμαϊκής διοίκησης. Υπήρξαν, δηλαδή, πρωταρχικά άνθρωποι εξοικειωμένοι με το πολιτιστικό περιβάλλον της εποχής τους και με τις καλύτερες Ελληνικές σπουδές. Αυτόν τον επιστημονικό εξοπλισμό έθεσαν στη διακονία της Εκκλησίας για τον υπομνηματισμό της Αγίας Γραφής, που ήταν κατεξοχήν λειτουργικό βιβλίο της Εκκλησίας, το οποίο και διαβαζόταν στον ενιαύσιο κύκλο.

Ερμηνεύοντας, λοιπόν, οι Τρεις Ιεράρχες την Αγία Γραφή, στο πλαίσιο κατ' αρχήν του κηρύγματος, της ερμηνείας, δηλαδή της πίστεως στα μέλη της Εκκλησίας και σε προέκταση κατά την αναιρετική μιας ερμηνείας που προήρχετο από αποκλίνοντα μέλη

της Εκκλησίας (αίρεση), χρησιμοποιούν τον όρο Θεολογία, για να δηλώσουν την ομολογία πίστεως στον Τριαδικό Θεό, ή το Θεό καθεαυτόν, «ὅτι ἔστι»¹, ως **αποδεικτική αρχή**, ότι ο Κύριος ο Θεός είναι ύπαρξη πραγματική, «πράγμα», αυτοαλήθεια αυτέκφαντη και αυτενέργητη, και κατά τη βαπτισματική ομολογία Πατῆρ, Υἱός και Ἅγιο Πνεῦμα, μία διαφοροποίηση από τον ελληνορωμαϊκό κόσμο και τη Συναγωγή. Ο Ἄγ. Γρηγόριος στον 28ο Λόγο του με τον εμφατικό τίτλο *Περὶ Θεολογίας*, πέραν του ότι συμφωνεῖ με το Μέγα Βασιλείο περὶ του «εἶναι θεόν», παραπέμπει ουσιαστικά την ερμηνεία του στο πρώτο κεφάλαιο της *Γενέσεως*: «*Τοῦ μὲν γὰρ εἶναι θεόν, καὶ τὴν πάντων ποιητικὴν τε καὶ συνεκτικὴν αἰτίαν, καὶ ὄψις διδάσκαλος, καὶ ὁ φυσικὸς νόμος*»², προχωρώντας στη διάκριση Θεού και δημιουργίας, υιοθετώντας, ὁμως, τη γλώσσα της σύγχρονης του Ελληνικῆς λογισύνης.

Επιπλέον ένα στοιχείο, που τον διαφοροποιεῖ από τους ἄλλους δύο, εἶναι η πληθωρική χρήση του ὀρου «*θεολόγος*». Μόνο μία φορά σχεδόν ο καθένας από τους ἄλλους δύο αναφέρει τον ὀρο θεολόγος, ο μεν Χρυσόστομος ως καρπὸ μετανοίας³, ο δε Βασίλειος ως δωρεά του Ἁγίου Πνεύματος στον ἄνθρωπο, ως ἔργο, δηλαδή, του Ἁγίου Πνεύματος, ταυτιζόμενος ἐπ' αὐτοῦ με τον Ἄγ. Γρηγόριο, κυρίως σε ἀντίστοιχη ἐνότητα του *Πέμπτου Θεολογικοῦ του Λόγου*⁴.

Στην προ αὐτῶν πατερική ἐρμηνευτική ο ὀρος χρησιμοποιεῖται ως ουσιαστικοποιημένο ἐπίθετο, κυρίως ὅταν αναφέρονται οἱ Πατέρες, ὅπως ο Ἄγ. Αθανάσιος, στον Ευαγγελιστὴ Ἰωάννη, ἐνῶ ο Ἄγ. Γρηγόριος ονομάζει κατεξοχήν θεολόγο το Χριστό⁵ ἀλλά και ὅποιον μετὰ ἀπό ἀσκήση καθάρσεως καταστεῖ δεκτικὸς της θείας ἐλλάμψεως, και ἐτσι θα μπορεῖ να ἐρμηνεύσει το ἔργο του Πατρός και του Υἱού και του Ἁγίου Πνεύματος προς χάριν των χριστιανῶν κατά την καταγραφή των Προφητῶν και Αποστόλων, **των ἐχόντων ἀποδεικτικῶς πείραν θεολογίας**⁶. Επιπλέον δεν διστάζει να χαρακτηρίσει θεολόγους ἀκόμη και τους σοφούς του ἐθνικοῦ κόσμου⁷, των Ἑλλήνων, ὅταν αὐτοὶ αναφέρονται στα ἐπιτεύγματα των ἀνθρώπων, στη μελέτη της δημιουργίας, ἐνῶ εἶναι οξὺς ἐναντίον τους, ὅταν υποκαθιστοῦν το Θεό με τα εἰδῶλα, ὅταν εἰδωλοποιοῦν, δηλαδή, τα στοιχεῖα της δημιουργίας και δημιουργοῦν φανταστικά ἐνδιάμεσα μετὰξὺ Θεού και κόσμου⁸. Μετὰ τον Ἄγ. Γρηγόριο το Θεολόγο, ο ὀρος εἶχε αὐτὴ τη σημασία, του θεοφώτιστου μέλους της Εκκλησίας. Ο ὀρος ἐξέπεσε,

---

1. Ἄγ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς Ψαλμὸν 115*, PG 30, 105A: «*Οὕτω δὴ οὖν και τὸ τῆς θεολογίας μυστήριον, τὴν ἐκ τῆς ἀβασανίστου πίστεως ἐπιζητεῖ συγκατάθεσιν. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ, φησὶν, ὅτι ἔστι Θεός, οὐχὶ ζητῆσαι, οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ τί ἐστὶ*».

2. Ἄγ. Γρηγορίου, *Λόγος 28*, 6, PG 36, 32C.

3. Ἄγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ μετανοίας*, PG 49, 325.

4. Ἄγ. Βασιλείου, *Περὶ πίστεως*, PG 31, 3, 469B-472B. Πρὸβλ. Ἄγ. Γρηγορίου, *Λόγος 31*, 29 PG 36, 165A-168B.

5. Ἄγ. Γρηγορίου, *Λόγος 31*, 8 PG 36, 141B.

6. Ἄγ. Γρηγορίου, *Λόγος 28*, 1 PG 36, 25C- 28A.

7. Ἄγ. Γρηγορίου, *Λόγος 31*, 16 PG 36, 149C.

8. Ἄγ. Γρηγορίου, *Λόγος 27*, 10 PG 36, 24B- 25A.

βέβαια, μετά την ίδρυση των Θεολογικών Σχολών κτλ., οπότε οι πτυχιούχοι τους ονομάζονται τυπικά θεολόγοι και όλα τα συναφή.

Ενώ στον Άγ. Γρηγόριο το Θεολόγο ο όρος Θεολογία είναι λόγος περί της Αγίας Τριάδος καθεαυτής¹, δηλαδή, απροσίτου κατά την ουσία και προσιτής κατά τη μία δημιουργική, φωτιστική και θεοποιό ενέργεια, στον Άγιο Βασίλειο και τον Ιωάννη το Χρυσόστομο ο όρος απαντά και ως λόγος για τη φανέρωση του Θεού στον κόσμο, είτε πρόκειται για τη δημιουργία, ως έργο του Υιού και Λόγου, κατά το «εἶπε καὶ ἐγένετο», κατ' αρχήν φως, είτε για την ενανθρώπηση, είτε για το έργο του Αγίου Πνεύματος, αυτό που ονομάζεται στον εκκλησιαστικό βίο το μυστήριο της Θείας Οικονομίας, ό,τι κάνει, δηλαδή, ο Θεός για τον άνθρωπο και το σύμπαντα κόσμο². Πάντως η διάκριση Θεολογίας και Οικονομίας είναι πρωτεύουσα στην Αγία Γραφή, γιατί ανατρέπει την όποια ειδωλική ερμηνεία της ίδιας της δημιουργίας, προτείνοντας ένα διαρκές κτίζεσθαι και μία συμπαντική ενότητα, στην οποία τα πάντα λειτουργούν συνεκτικά κατά το λόγο της δημιουργίας, όπως επίσης και ο άνθρωπος ως μέλος ολόκληρης της κτίσης. Η διάκριση κτιστού- ακτίστου είναι υστερογενής, όταν προέκυψαν οι ερμηνευτικές αποκλίσεις των αντιτριάδικών αιρέσεων.

Κατά ταύτα ο Άγ. Γρηγόριος στο τέλος του 27ου Λόγου του, που είναι ο Πρώτος Θεολογικός, Πρὸς ἐνόμιανούς προδιάλεξις, ήτοι περί των προϋποθέσεων της Θεολογίας, ενθεωρεί σε μία ενότητα τη δημιουργία και την ένσαρκη φανέρωση του

---

¹. Λόγος 2, 36 PG35, 444BC.

². Στον Άγ. Βασίλειο Θεολογία ουσιαστικώς είναι η βαπτισματική ομολογία και Οικονομία κυρίως το έργο του Λόγου στη δημιουργία, με την ενανθρώπηση αλλά και η Θ. Ευχαριστία. Ενδεικτικά Άγ. Βασιλείου, Ἐπιστολή 8 PG 32, 252B–D: «Υπονοῶ τοίνυν ὅτι οὐκ ἐξαρκεῖν ᾤθη νῦν ὁ Παῦλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, κηρύσσειν μόνον Θεὸν τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὅπερ διὰ τῆς Εἰς Θεὸς ἐδήλωσε ῥήσεως, ἐὰν μὴ καὶ διὰ τῆς προσθήκης τοῦ Πατρὸς τὸν ἐξ οὗ τὰ πάντα δηλώση καὶ διὰ τῆς μνήμης τοῦ Κυρίου τὸν Λόγον τὸν δι' οὗ τὰ πάντα σημάνη καὶ πάλιν διὰ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ συμπαραλήψεως τὴν ἐνανθρώπησιν ἀπαγγείλη καὶ τὸ πάθος παραστήσῃ καὶ τὴν ἀνάστασιν φανερώσῃ. Τὸ γὰρ Ἰησοῦς Χριστὸς τὰς τοιαύτας ἐννοίας ἡμῖν ἐμφαίνει. Διὸ καὶ πρὸ τοῦ πάθους παραιτεῖται ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καταγγέλλεσθαι καὶ διαστέλλεται τοῖς μαθηταῖς ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν ὅτι αὐτὸς ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Πρόκειται γὰρ αὐτῷ τελειώσαντι τὴν οἰκονομίαν, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανούς ἀνάληψιν, ἐπιτρέψαι αὐτοῖς κηρύσσειν αὐτὸν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ "Ἴνα γινώσκωσὶ σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν", καὶ τὸ "Πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε", πανταχοῦ τὴν ἔννοιαν ἡμῶν ἀσφαλιζομένου τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, ἵνα μὴ θατέρῳ προσβαίνοντες θατέρου ἐκπίπτωμεν καὶ τῇ θεολογίᾳ προσέχοντες τῆς οἰκονομίας καταφρονῶμεν καὶ γένηται ἡμῖν κατὰ τὸ ἐλλεῖπον ἢ ἀσέβεια». Ἐτσι ἀκόμη και η Θ. Ευχαριστία είναι προετοιμασία προς θεωρία. Πρβλ. αὐτόθι «Σάρκα γὰρ καὶ αἷμα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μυστικὴν ἐπιδημίαν ὠνόμασε καὶ τὴν ἐκ πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς συνεστῶσαν διδασκαλίαν ἐδήλωσε, δι' ἧς τρέφεται τε ψυχὴ καὶ πρὸς τὴν τῶν ὄντων τέως θεωρίαν παρασκευάζεται. Καὶ "Ὁ τρώγων με, φησί, ζήσεται δι' ἐμέ". Τρώγομεν γὰρ αὐτοῦ τὴν σάρκα καὶ πίνομεν αὐτοῦ τὸ αἷμα, κοινωνοὶ γινόμενοι διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς αἰσθητῆς ζωῆς τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας. Σάρκα γὰρ καὶ αἷμα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μυστικὴν ἐπιδημίαν ὠνόμασε καὶ τὴν ἐκ πρακτικῆς καὶ φυσικῆς καὶ θεολογικῆς συνεστῶσαν διδασκαλίαν ἐδήλωσε, δι' ἧς τρέφεται τε ψυχὴ καὶ πρὸς τὴν τῶν ὄντων τέως θεωρίαν παρασκευάζεται».

Λόγου: «φιλοσόφει μοι περί κόσμου ἢ κόσμων, περί ὕλης, περί ψυχῆς, περί λογικῶν φύσεων βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περί ἀναστάσεως, κρίσεως, ἀνταποδόσεως, Χριστοῦ παθημάτων. ἐν τούτοις γὰρ καὶ τὸ ἐπιτυγχάνειν οὐκ ἄχρηστον, καὶ τὸ διαμαρτάνειν ἀκίνδυνον. θεῶ δὲ ἐντενξόμεθα, νῦν μὲν ὀλίγα, μικρὸν δὲ ὕστερον ἴσως τελεώτερον, ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν»¹. Γι' αὐτὸ στο Λόγου του Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον, ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας Ἐπιτάφιος, θέτει τὴν παιδείου, ὡς τὸ **πρῶτο αγαθὸ** γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, με πολὺ ἔντονο καὶ κατηγορηματικὸ τρόπο: «Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἀνωμολογήσθαι τὸν νοῦν ἐχόντων, παιδεύειν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον. οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν, ἢ πᾶν τὸ ἐν λόγοις κομψὸν καὶ φιλότιμον ἀτιμάζουσα μόνης ἔχεται τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ κάλλους τῶν νοουμένων· ἀλλὰ καὶ τὴν ἕξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ Χριστιανῶν διαπτύουσιν, ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὰν καὶ Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες»².

Πρέπει ἐν συνόψει νὰ υπογραμμίσω ὅτι ἡ θέασι τοῦ σύμπαντος κόσμου σε μία ἐνότητα καὶ ἡ ἄρσι κάθε εἰδωλικότητας τῆς δημιουργίας ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴ βασικὴ θέσι τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ὅτι ἡ δημιουργία, ολόκληρος ὁ φυσικὸς καὶ πνευματικὸς κόσμος καὶ ὁ ἀνθρώπος μαζί, μετέχει στὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ὡς Δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος κόσμου, τὸν ὁποῖο καὶ διακρατεῖ στὴν ἀγαθότητά του. Καὶ ἐπιπλέον, τὸ μυστήριον τῆς Θεῆς Οἰκονομίας ἀφορᾷ σε ὅλη τὴν κτίσι, καὶ ἡ φανέρωσι τοῦ Λόγου στὸς Προφῆτες ἀσάρκως, στὸς Μαθητὲς καὶ Ἀποστόλους ἐνσάρκως καὶ σε ὅλη τὴν Ἐκκλησία, παλαιὸ καὶ νέο Ἰσραὴλ καὶ ἔθνη «Πνευματικῶς» ορώμενος καὶ διαδιδόμενος συνοψίζεται στὴ Θεῆα Ἐυχαριστία, που σημαίνει ὅτι ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι μόνον ὁ Μυστικὸς Δείπνος ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ δημιουργία με τὴν ἀνεξιχνίασι βουλή τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστὸς, δηλαδή, ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος στὸ Μυστικὸ Δείπνο ἐνώνει τὸν παλαιὸ καὶ τὸ νέο Ἰσραὴλ, με τὰ πάθη καὶ τὴν Ἀνάστασή του, ζώντες καὶ τεθνεώτες, με τὴν Ἀνάληψι εἰσάγει τὸ ἀνθρώπινο ἐν δεξιὰ τοῦ Πατρὸς χαρίζοντας μόνιμη θέωσι, καὶ με τὴν Πεντηκοστή ἐνώνει ὅλα τὰ ἔθνη στὸς ἀπειρους αἰῶνες, ὡς ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χάριτι. Γι' αὐτὸ ἡ καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας ταυτίζεται με τὸ ἴδιο τὸ μυστήριον τῆς Θεῆς Οἰκονομίας καὶ ἀφορᾷ σε ὅλο τὸν κόσμον ἐν ἀναμονή, πράγμα που σημαίνει ἐπίσης ὅτι ἡ ἐυθύνη τῆς Ἐκκλησίας διατρέχει ολόκληρο τὸν κόσμον καὶ δὲν ἀφορᾷ μόνον στὸς πιστοὺς καὶ τὴ διαχείρισή τους. Ἰδίως σήμερα ἐν πανδημία ἡ ἐυθύνη τῶν ποιμένων καθίσταται κρίσι ἐν πτώσι καὶ ἀνάστασι.

β. Τί σημαίνει ὁ ὅρος Ἐπιστήμη

Τὴν παράγραφο περὶ παιδεύσεως κατακλείει ὁ Ἁγ. Γρηγόριος με ἓνα οξύ λόγο ἐναντίον ὅσων χριστιανῶν ἀπορρίπτουν τὴν παιδείου: τοὺς ὀνομάζει σκαιοὺς καὶ ἀγράμματους, που θέλουν νὰ μείνουν ὅλοι ἀγράμματοι, ὥστε στὴν κοινὴ ἀγραμματοσύνη νὰ κρύβονται οἱ ἴδιοι καὶ νὰ μὴν ἐλέγχονται γιὰ τὴν ἀγραμματοσύνη

---

¹. Λόγος 27, 10 PG 36, 25A.

². Λόγος 43, 11, PG 36, 508B.

τους¹. Είναι παλιά η μέθοδος της ακυρώσεως, ή της χειραγωγήσεως, και οι Τρεις Ιεράρχες την υπέστησαν μέχρι μαρτυρίου, όπως και πάρα πολύ άνθρωποι σήμερα.

Η παιδείωση στον Αγ. Γρηγόριο, όπως προκύπτει από τους *Επιτάφιους* στον αδελφό του Καισάριο και Μ. Βασίλειο, αλλά και τους δύο *Λόγους* εναντίον του Ιουλιανού, περιλάμβανε την εγκύκλιο, τη Ρητορική και τη Σοφιστική, όχι τη Φιλοσοφία, που καλλιεργείτο μόνο σε θεουργικούς κύκλους εθνικών. Το βέβαιο είναι ότι ο ίδιος και ο Μ. Βασίλειος σπούδασαν στην Αθήνα με το σοφιστή Προαιρέσιο, ενώ ο Χρυσόστομος με το ρήτορα Λιβάνιο μόνο Ρητορική. Ως προς την Ιατρική η μαθητεία, πέραν των εγκύκλιων και της μελέτης των έργων Ιπποκράτους και Γαληνού², μόνο κατά μαρτυρία Γρηγορίου, γινόταν κοντά σε ιδιώτες γιατρούς, ή στους αρχιάτρους της Ρωμαϊκής διοίκησης. Πάντως έτσι μπορεί να εξηγηθεί και η καλή γνώση μελέτης του επιστητού από τους Τρεις Ιεράρχες κατά τη διάκριση των επιστημών από τον Αριστοτέλη σε θεωρητικές, πρακτικές και ποιητικές. Θεωρία είναι μόνο η Θεολογία ως λόγος-ομολογία του Τριαδικού Θεού κατά τις προφητικές και ευαγγελικές αποδείξεις και της εκλάμψεως και χάριτος αυτού στους εμπείρους, ή κατά τη δεκτικότητα εκάστου, στις πρακτικές υπάγεται ο λόγος για την εκκλησιαστική πράξη και τη γνώση της δημιουργίας κατά το λόγο της Γενέσεως μέχρι την Αποκάλυψη, ο περί της Οικονομίας λόγος, αλλά κατηγορηματικά και ο λόγος των θύραθεν ομοίως ως προς το φυσικό νόμο και τα αποτελέσματα της λογικής επεξεργασίας, ενώ οι ποιητικές αξιολογούνται από τη χρησιμότητα για τον κοινό βίο³.

Η κατάφαση στη γνώση της δημιουργίας και των επιτευγμάτων των ανθρώπων, ως επιστήμη, γνώση και σοφία μετά πείρας⁴, κυρίως είναι πρόταση α) του Μ. Βασιλείου, ο οποίος στην *Εξαήμερο* είναι σαφής ως προς την υιοθέτηση των επιτευγμάτων της έρευνας της κτίσης από τους θύραθεν: «Οὐ γάρ ἐλαττοῦται ἢ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἐκπληξίς, ἐπειδάν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τί τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ· εἰ δὲ μὴ ἀλλὰ τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων»⁵, β) του Αγ.

---

1. Λόγος 43, 11, PG 36, 509A: «Οὐκουν ἀτιμαστέον τὴν παιδείωσιν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν· ἀλλὰ σκαιὸν καὶ ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας, οἱ βούλοιντ' ἂν ἅπαντας εἶναι καθ' ἑαυτοὺς, ἵν' ἐν τῷ κοινῷ τὸ κατ' αὐτοὺς κρύπτηται, καὶ τοὺς τῆς ἀπαιδευσίας ἐλέγχους διαδιδράσκωσιν».

2. Λόγος 7, 20 PG 35, 780C.

3. Περί επιστημών και τεχνών βλ. Αγ. Ἰωάννου, *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους δευτέραν Ἐπιστολήν*, Ὀμιλία 15, 3 PG 61, 506.

4. Αγ. Βασιλείου, *Ἐπιστολή 204*, 5 PG 32, 752A. Πρβλ. και Ὀμιλία 12, 3, *Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν*, PG 31, 389C και αὐτόθι Ὀμιλία 12, 4, PG 31, 392B: «Ἔστι δὲ τις και ἀνθρωπίνη σοφία· ἢ ἐμπειρία τῶν κατὰ τὸν βίον πραγμάτων, καθ' ἣν σοφοὺς λέγομεν τοὺς καθ' ἑκάστην τῶν ὠφελίμων τεχνῶν ἐπιστήμονας».

5. *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον* PG 29, 25A. Πρβλ. επίσης, *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον* PG 29, 149C: «Ἐκάστου γένους τάς ἀπαρχάς νῦν, οἷονεὶ σπέρματά τινα τῆς φύσεως προβληθῆναι κελεύει· τό δὲ πλῆθος αὐτῶ ἐν τῇ μετὰ ταῦτα διαδοχῇ ταμιεύεται, ὅταν αὐξάνεσθαι και πληθύνεσθαι δέη».

Γρηγορίου, που ενσωματώνει τα της Έξαήμερου στη δική του ερμηνευτική¹, συνθέτοντάς την με τον ισχυρισμό των Απολογητών ότι οι Έλληνες (θύραθεν), ότι είπαν ως δική τους θεολογία, το δανείστηκαν από τα Μωσαϊκά: «ἐκ τῶν Μωσαικῶν οἶμαι βιβλίων καὶ ἡμετέρων, εἰ καὶ περὶ τὴν κλησίαν τι διηρέχθησαν, ἐν ἄλλοις ὀνόμασι τοῦτο παραδηλώσαντες»², ενώ γ) ο Χρυσόστομος, ο οποίος είναι εκ των τριῶν ο κατεξοχήν ερμηνευτής της Αγίας Γραφής, παραπέμπει επίμονα στο χωρίο Βαρούχ 3, 36-38: «οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. ἔξευρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο ἐπὶ γῆς ὤφθη καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη»³, και γι' αυτό απαιτεί σεβασμό των πρακτικῶν ἐπιστημῶν ως θεόδοτων. Με μία τέτοια κατάφαση στη δημιουργία, στην κτιστή πραγματικότητα, το αεί κτίζεσθαι της δημιουργίας κατά τους σπερματικούς λόγους του Μ. Βασιλείου, είναι ευεξήγητο, γιατί δεν υπήρξε αντιπαράθεση μεταξύ της εκκλησιαστικῆς πράξης και της ἐπιστήμης στην Ορθόδοξη Εκκλησία, ενώ στις μέρες μας η σφοδρὴ ἐναντίωση στη θεωρία της ἐξελίξεως είναι εἰσαγόμενη και αντικατοπτρίζει την κρίση του Προτεσταντισμοῦ και του Καθολικισμοῦ και των παρεκκλησιαστικῶν οργανώσεων παρ' ἡμῖν, που ἔχουν ἐπισωρεύσει οι τελευταῖοι δεινά στις μέρες μας ως προς την κατ' ἐπιστήμην ἀντιμετώπιση και της πανδημίας.

Δημιουργός και δρων στην ἱστορία του παλαιού και του νέου Ἰσραὴλ ο ἐνανθρωπήσας Λόγος ἐνώνει το σύμπαντα κόσμος και ὑπ' αὐτὴν την ερμηνευτικὴ σκοπιὰ ἡ ἐρευνα της κτίσης, ο φυσικός νόμος και τα γεγονότα της Θείας Οικονομίας του Λόγου παρατίθενται σε μία ἐνότητα ἀπὸ τον Ἁγ. Γρηγόριο, γιατί τα πάντα τα ἐνοποιεῖ ο εἰς Κύριος, ὁπότε τίθεται ως δεδομένη και πάσα ἐπιστήμη, ἱερά και θύραθεν, σύμφωνα με τον ἴδιο σκοπὸ ἐκάστης.

γ. Το παράδειγμα της Ιατρικῆς

Απὸ τους Τρεῖς Ἱεράρχες ο Βασίλειος εἶναι βέβαιο ὅτι σπούδασε μεταξύ των ἄλλων ἐπιστημῶν και την Ιατρική. Θα ἔλεγα ὅτι εἶναι ο πανεπιστήμων, ο οποίος χρησιμοποιεῖ αὐτὴν τη γνώση τόσο στην κηρυγματικὴ ερμηνεία της Αγίας Γραφής ὅσο και στην εκκλησιαστικὴ πράξη προβάλλοντας το ἐπιχείρημα ὅτι οι πρώτες ἀρχές των

---

¹. Λόγος 43, 67 PG 36, 585A: «Ἐγὼ τοῦτο μόνον αὐτοῦ διηγῆσομαι. Ὄταν τὴν ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι καὶ διὰ γλώσσης φέρω, μετὰ τοῦ κτίστου γίνομαι, καὶ γινώσκω κτίσεως λόγους, καὶ θαυμάζω τὸν κτίστην πλέον ἢ πρότερον, ὄψει μόνη διδασκάλω χρώμενος».

². Λόγος 43, 23 PG 36, 528BC.

³. Ἁγ. Ἰωάννου, Περὶ ἀκαταλήπτου, Ὁμιλία 5, PG 48, 738-739: «Οὐδαμῶς· ἀκουσον γὰρ πῶς και οὗτος περὶ τῆς οἰκονομίας ἐμνήσθη· εἰπὼν γάρ· "Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν", ἐπήγαγεν· "Ἐξευρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ"». Πρὸβλ. του αὐτοῦ, Εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Φωκᾶν και κατὰ αἰρετικῶν, παραγραφ. 4, PG 50, 705: «Ἀκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· "Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἔξευρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης"· μετὰ ταῦτα ἐπὶ γῆς ὤφθη, και τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη».

επιστημών, όπως επίσης και της Ιατρικής, γίνονται δεκτές άνευ ζυγομαχίας, δηλαδή άνευ συζητήσεως, και ασφαλώς τα πάντα κρίνονται εκ του αποτελέσματος¹.

Η άνευ ζυγομαχίας αποδοχή των πρώτων αρχών των επιστημών πρέπει να γίνεται αποδεκτή εκ των θύραθεν και επομένως ισχύει ο λογικός βηματισμός με τον παραλληλισμό προς «τὴν ἐκ τῆς ἀβασανίστου πίστεως ἐπιζητεῖ συγκατάθεσιν. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ, φησὶν, ὅτι ἔστι Θεός, οὐχὶ ζητῆσαι, οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ τί ἐστὶ»². Περισσότερο από όλες τις επιστήμες η Ιατρική, και ως καθαυτήν πρακτική επιστήμη και ως παραδειγματική των μεθόδων θεραπείας των ασθενών, έχει συνεχή εφαρμογή παραδειγματικά στην επιστήμη της ποιμαντικής³.

Εν ολίγοις συνοψίζω το σχήμα: Η Εκκλησία θεραπεύει χάριτι τον άνθρωπο συνεχώς ως προς την έλλογη ψυχή του, η Ιατρική ως προς το σώμα του, αλλά τελικώς ο παρέχων, ο δίδων οδόν, για κάθε επιστήμη και ιατρεία για όλα τα δημιουργήματα και εξαιρέτως για τον άνθρωπο, είναι ο Θεός, πάντα παρών Πνευματικώς, δημιουργός και ανακαινιστής. Ειδικά ο Άγ. Βασίλειος με μακρά ποιμαντική διακονία και έμπρακτη φιλανθρωπία και οργάνωση και του μοναχικού κοινοβιακού βίου με Όρους (κανόνες), παρουσιάζει ένα εξαιρετικό σεβασμό, άνευ ουδεμίας αμφισβήτησης, στις εφαρμογές της Ιατρικής⁴, ενώ ο παραδειγματικός τρόπος είναι πιο έντονος στο Γρηγόριο και το Χρυσόστομο.

---

1. Αγ. Βασιλείου, Όμιλία εις τον Ψαλμόν 115, PG 30, 104–105: «**Ανάγκη γὰρ ἐκάστης μαθήσεως ἀνεξετάστους εἶναι τὰς ἀρχὰς τοῖς μανθάνουσιν· ἐπεὶ ἀμήχανον τοὺς περὶ τὰ πρῶτα ζυγομαχοῦντας δυνηθῆναι ὁδῶ καὶ τάξει προελθεῖν εἰς τὸ τέλος. Καὶ τοῦτο ἂν μάθοις παρ' αὐτῶν τῶν ἔξωθεν. Εἰ γὰρ μὴ συγχωρήσειας τὰς πρῶτας ἀρχὰς τῶ γεωμέτρῃ, ἀμήχανον αὐτὸν τὰ ἐφεξῆς συμπεράνασθαι. Καὶ τῆς ἀριθμητικῆς ὁ τοῖς πρώτοις καὶ στοιχειώδεσιν ἐνιστάμενος, τὴν εἰς τὸ πρόσω ὁδὸν διακόπτει. Ὅμοίως δὲ καὶ ἰατρικαὶ ἀρχαὶ ἰατροῖς ἀναπόδεικτοι. Καὶ ὅλως, ἐν ὁποιαδήποτε ἐπιτηδύματι τῶν ὁδῶ καὶ τάξει προϊόντων ἐπὶ τὸ τέλος, ἀδύνατον τῶν πρώτων ὑποθέσεων ἀποδείξεις ἐπιζητεῖν· ἀλλ' ἀνάγκη τὰς τῶν λογικῶν τεχνῶν ἀρχὰς ἀνεξετάστως παραδεξάμενον, τὸ ἐκ τῶν ὑποτεθέντων ἀκόλουθον ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐπιβλέπειν. Οὕτω δὴ οὖν καὶ τὸ τῆς θεολογίας μυστήριον, τὴν ἐκ τῆς ἀβασανίστου πίστεως ἐπιζητεῖ συγκατάθεσιν. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ, φησὶν, ὅτι ἔστι Θεός, οὐχὶ ζητῆσαι, οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ τί ἐστὶ**».

2. Ἐνθ. αν.

3. Αγ. Γρηγορίου, Λόγος 18, 16 PG 35, και Λόγος 30, 21 PG36, Πρβλ. Λόγος 3, 16 PG 35, 425AB: «Γνοίη δ' ἂν τις τῆ τῶν σωμάτων θεραπεία, τὴν τῶν ψυχῶν ἰατείαν ἀντεξετάσας· καὶ ὅσω μὲν ἐργώδης ἐκείνη καταμαθῶν, ὅσω δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς ἐργωδεστέρα προσεξετάσας, καὶ τῆ φύσει τῆς ὕλης, καὶ τῆ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῶ τέλει τῆς ἐνεργείας τιμιωτέρα. Ἡ μὲν γὰρ περὶ σώματα πονεῖται, καὶ τὴν ἐπίκτητον ὕλην καὶ κάτω ρέουσαν, πάντως λυθησομένην καὶ πεισομένην τὸ ἑαυτῆς, κὰν νῦν τῆ συμμαχία τῆς τέχνης κατακρατήσῃ τῆς ἐν αὐτῇ στάσεως· ἢ γὰρ νόσος ἢ χρόνος ἔλυσεν, εἴξασαν τῆ φύσει, καὶ τοὺς ἰδίους ὄρους οὐχ ὑπερβαίνουσιν». Ὅμοίως πρβλ. Αγ. Βασιλείου, Ἀρχὴ τῶν ἠθικῶν, Όρος 79, κεφ. ιστ', PG 31, 865BC: «Ὡς ἰατροὺς, ἐν πολλῇ εὐσπλαγχνίᾳ κατ' ἐπιστήμην τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας θεραπεύοντας τὰ πάθη τῶν ψυχῶν, εἰς περιποίησιν τῆς ἐν Χριστῶ ὑγείας καὶ διαμονῆς».

4. Αγ. Βασιλείου, Ἐπιστολὴ 189, Εὐσταθίῳ ἀρχιάτρῳ, PG 32, 684C: «**Ἔστι μὲν καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοῖς τὴν ἰατρικὴν μετιοῦσι φιλανθρωπία τὸ ἐπιτηδεύμα.** Καὶ μοι δοκεῖ τῶν κατὰ τὸν βίον σπουδαζομένων ἀπάντων ὁ τὴν ὑμετέραν προτιθεὶς ἐπιστήμην ἐπιτυχεῖν ἂν τῆς πρεπούσης

B. Η σύγχρονη πρόκληση της Επιστήμης για την Εκκλησία με κέντρο το κατεξοχήν της ιερό μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας και του τρόπου μεταδόσεώς της καί τινα έτερα.

Θα μπορούσα να αντιστρέψω τον τίτλο αυτό και να πω η σύγχρονη πρόκληση αποκλινόντων κληρικών και θεολόγων κατά του Μυστηρίου της Θείας Οικονομίας και της κτίσης, του φυσικού νόμου και της λογικής, γιατί οι κατάγοντες σε κτίσμα το Θεό, υβρίζουν και την κτίση, κατά τον εμόν Γρηγόριον: «Ὡσπερ τοῦ Πατρὸς ὑποστέλλεται ὁ Υἱὸς τοῖς ταπεινοῖς καὶ κάτω κειμένοις, οὕτως ὑποστελλομένης πάλιν καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀξίας τοῦ Πνεύματος· ὡς ἂν καὶ Θεός, καὶ κτίσις ὑβρίζηται τῇ καινῇ ταύτῃ θεολογία»¹.

Η παρούσα πανδημία ανέδειξε μία σειρά ερωτημάτων, τα οποία αφενός μεν αποκάλυψαν την έν τιμι μέτρω αδυναμία της Ορθόδοξης Εκκλησίας, εννοώ των Ελληνόφωνων που έχουν πρόσβαση στις πηγές του καθόλου βίου της Εκκλησίας, (συμπεριλαμβάνω και τις θεολογικές σπουδές μαζί με τα κατευθυνόμενα εκκλησιαστικά ΜΜΕ) να παρακολουθήσει την αμφισβήτηση των πάγια αντιτιθεμένων στην Εκκλησία, αλλά και των αμαθώς καπηλευομένων την πίστη, αγνοούσα τη βασική αρχή έναντι της Ιατρικής, όπως την έθεσαν οι Τρεις Ιεράρχες: Η Ιατρική, όπως και κάθε επιστήμη, είναι επιστήμη, η οποία ασκείται από τον ιατρό, και δεν εξετάζεται τίποτα πέραν αυτού ως προς αυτόν, ούτε καν, αν είναι ο ίδιος άρρωστος σωματικά. Η διάκριση των ιατρών σε πιστούς, ευσεβείς, και ασεβείς, είναι κρίση ανίδεων ανθρώπων περί επιστήμης και άρνηση της κοινής λογικής. Αντίθετα, στην κρίση, ιδίως της πανδημίας, οφείλουμε να επιζητήσουμε την ανάλυση γενναίων ανθρώπων, που δεν άγονται από προσωπικές προϋποθέσεις λόγου ή και προσωπικές σκοπιμότητες.

Καταρχάς το θέμα της αντικειμενοποίησης του χώρου των ιερών ναών με βάση την αρχή ιερού και ανιέρου είναι μία ειδωλική ερμηνεία, μανιχαϊκή. Ο ναός είναι ιερός ως το σημείο αναμονής του εκκλησιασμού του σύμπαντος κόσμου, γιατί τα πάντα της δημιουργίας μετέχουν κατά το λόγο υπάρξεώς τους στην αγαθότητα του Θεού, ως αποτελέσματα της δημιουργικής ενεργείας του, είναι φωτερά ενεργήματα, αναδύθηκαν μέσα στο φως της δημιουργίας. Επιπλέον ολόκληρο το σύμπαν είναι εν πορεία, τίποτα δεν είναι αποκομμένο, ερριμένο, και η οδύνη είναι κοινή. Αν οι ναοί και τα αντικείμενά τους ήταν έξω από την οδύνη του κόσμου, θα ήταν και χώροι αυτόματης θεραπείας, αυτό εννοώ με την ειδωλική αντικειμενοποίηση. Είναι κοινή η οδύνη, ακόμη και σωτηρία δεν είναι ατομική υπόθεση, αλλά κοινή, μετά πάντων των Αγίων,

---

κρίσεως καὶ μὴ διαμαρτεῖν τοῦ πρέποντος, εἶπερ τὸ πάντων προτιμότεον, ἢ ζωὴ, φευκτόν ἐστι καὶ ἐπώδυνον, ἐὰν μὴ μεθ' ὑγείας ἐξῆ ταύτην ἔχειν· ὑγείας δὲ χορηγὸς ἢ ὑμετέρα τέχνη». Πρβλ. και του ίδιου, Απόκρισις (ἐρώτησις 28) PG 31, 1101B: «Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ σώματος οἱ ἐπιστήμονες σημεῖα ἔχουσι τινα τῶν κεκρυμμένων παθῶν, καὶ φευγόντων τὴν αἴσθησιν τοῦ πάσχοντος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, κὰν μὴ αἰσθάνηται τοῦ ἰδίου πάθους ὁ ἁμαρτάνων, πιστεύειν δεῖ τῷ Κυρίῳ, καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ διαβεβαιωσαμένῳ, ὅτι ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὰ πονηρά».

¹. Λόγος 39, 42, Εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα PG 36, 420A.

εξαιρέτως δε της Θεοτόκου. Το πλέον αξιοπρόσεκτο παράδειγμα είναι οι άγιες εικόνες, που η τιμή και ο ασπασμός διαβαίνει «Πνευματικῶς» στο εικονιζόμενο πρόσωπο. Είναι σημεία, υπομνήματα προσώπων, πνευματικά μάς κάνουν παρόντα τα άγια πρόσωπα και ασφαλώς κατά το υλικό στοιχείο φέρουν εξαιτίας μας την οδύνη μας, την όποια αρρώστια μας, όταν εμείς τα κτιστά όντα, δημιουργούμε την αλυσίδα της ασθενείας, αν και η ύπαρξή μας όλη, σωματικά και ψυχικά, καλείται να γίνει ορατή «Πνευματικῶς», κατά τη δεκτικότητά μας. Όπως επίσης είναι ειδικό, να διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι η χρήση της μάσκας εντός του ναού, αμαυρώνει την εικόνα μας, αλλά η αμαρτία μας αμαυρώνει όλη την ύπαρξή μας και οι παράλογοι λογισμοί μας, που είναι αυτοκτονικοί. Αυτό είναι εγκατάληψη του Αγίου Πνεύματος, που συγκροτεί όλο το θεσμό, δηλαδή, όλο το βίο της Εκκλησίας, όλα τα θέσμια¹.

Και έρχομαι στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας καθεαυτό, που θα έπρεπε να το θέσω εξαρχής πιο έντονα, γιατί αυτό είναι το καίριο θέμα σήμερα για την Ορθόδοξη Εκκλησία, ενώ η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία το έλυσε περί το 12ο αι., λόγω των μεσαιωνικών πανδημιών, εξαιτίας απουσίας όρων καθαριότητας στις πόλεις της Δύσης, με ένα τρόπο βίαιο, μπορώ να πω, πριν τη γενική υιοθέτηση της λαβίδος περί το 14ο αι. από τους Ορθοδόξους της Ανατολής.

Και θέτω το θέμα της Θείας Ευχαριστίας και του τρόπου μεταδόσεως ως την κορυφαία συζήτηση μεταξύ των λαϊκών μελών και ολόκληρης της κοινωνίας, εν μέσω πανδημίας, γιατί η ρηματική εντολή: αυτό είναι κόκκινη γραμμή και δεν αλλάζουμε τίποτα, είτε αυτό προέρχεται από την Ι. Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, είτε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, άνευ ουδεμίας εξηγήσεως, είναι αποκαρδιωτική, μοιάζει να αποκόπτεται η Σύνοδος από το πλήθος, σαν να απέλειπε η λατρεία από το να είναι λογική και κοινή όλου του εκκλησιαστικού σώματος, σαν η συνοδικότητα της Εκκλησίας να μην αναδύεται ως πράξη και ανάγκη του εκκλησιαστικού βίου, αλλά να συνιστά επιβαλλόμενη λειτουργία και απόφαση². Επιπλέον δεν κείμαι εκτός θέματος με δεδομένο ότι δύο από τους Τρεις Ιεράρχες, Βασίλειος και Ιωάννης ο Χρυσόστομος, είναι οι συντάκτες της Θείας Λειτουργίας³.

---

1. Βλ. Ιδιόμelo της Πεντηκοστής: «Πάντα χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· βρῦει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ, ἀγραμμάτους σοφίαν ἐδίδαξεν, ἀλιεῖς θεολόγους ἀνέδειξεν. Ὅλον συγκροτεῖ τὸν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁμοούσιε καὶ ὁμόθρονε, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, Παράκλητε, δόξα σοι».

2. Αγ. Βασιλείου, Απόκρισις (Ερώτησις 184) PG 31, 1205AB. Οπότε και ο Αγ. Γρηγόριος, που ουκ ολίγο δοκιμάσθηκε κατά τη διάρκεια της Β΄ Οικουμενικής Συνόδου, κατέληξε με οξύτητα πρωτοφανή: «Ἐχω μὲν οὕτως, εἰ δεῖ τὰληθῆς γράφειν, ὥστε πάντα σύλλογον φεύγειν ἐπισκόπων, ὅτι μηδεμιᾶς συνόδου τέλος εἶδον χρηστὸν μηδὲ λύσιν κακῶν μᾶλλον ἐσχηκὸς ἢ προσθήκην. Αἰεὶ γὰρ φιλονεικίαι καὶ φιλαρχίαι (ἀλλ' ὅπως μὴ με φορτικὸν ὑπολάβης οὕτω γράφοντα), καὶ λόγου κρείττονες· καὶ θᾶπτον ἂν τις ἐγκληθῆι κακίαν ἑτέροις δικάζων ἢ τὴν ἐκείνων λύσειε», Ἐπιστολή 130 PG 36, 225AB.

3. Η φερόμενη ως Θεία Λειτουργία του Αγ. Ιακώβου, ή η άλλη του Αγ. Γρηγορίου του Θεολόγου, είναι πλαστά κείμενα, η μεν μία απηχεί τις διατυπώσεις της ΣΤ΄ Οικουμενικής, η δε δεύτερη προέρχεται από μονοφυσιτικούς κύκλους με ακραιφνείς μονοφυσιτικές διατυπώσεις, είναι, ως εκ τούτου, τουλάχιστον υστερογενής της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου του 451.

Η μεγάλη ανατροπή που επέφερε ο Χριστός ως προς τους ασθενείς εν σχέσει προς το Ισραήλ, που τους απέβαλε έξω των τειχών, όπως και οι εθνικοί, ήταν ότι τους έκανε αδελφούς, η Εκκλησία έκανε νοσοκομεία, τους περιέθαλψε, τους διαχειρίσθηκε, παρέχοντας ίαση πνευματική και σωματική. Επιπλέον στην Ανατολή είναι γνωστή η χρήση του ύδατος ως καθαρτηρίου, το ίδιο το βάπτισμα είναι λουτρό παλιγγενεσίας, ολόσωμη κατάδυση. Και δεν είναι τυχαίο ότι τα μοναστήρια, που απετέλεσαν τα πρώτα θεραπευτήρια, τα βυζαντινά, δηλαδή, και τα νεότερα νοσοκομεία, ήταν πλουτισμένα με αγιάσματα και φιάλες ρέοντος ύδατος.

Ο Χριστός θεραπεύει τον παραλυτικό, που δεν είχε κάποιον, ο οποίος θα τον έριχνε στη κολυμβήθρα της Βηθεσδά και συζητά με τη Σαμαρίτιδα πλάϊ σε ένα φρέαρ, το λεγόμενο του Ιακώβ, ότι αυτός είναι το ύδωρ το ζων πνευματικά. Η Ανατολή είναι γεμάτη από δεξαμηνές, κρήνες και αγιάσματα και υδραγωγεία και αποχετευτικά συστήματα, ώστε να εξασφαλίζεται η υγεία των πολιτών. Ακόμη και εντός του Ιερού βήματος υπάρχει το χωνευτήριο, ο ιερός ιπνός, που εκβάλλει κατευθείαν στη γη, όπως επίσης ο Αρχιερέυς πλένει τα χέρια, για να παραλάβει τα τίμια δώρα προ του καθαγιασμού. Τα είδη, ο άρτος είναι ψημμένος καλά, και ο οίνος και δη και ο οίνος είναι αντισηπτικός, γνωστή η χρήση του στην Ιατρική και από τα έθνη, το ζέον πρέπει να είναι βραστό, και γνωρίζουμε οι ειδότες με ποιιά προσοχή συντηρείται ο δεύτερος αμνός της Μ. Πέμπτης και ο προηγιασμένος άρτος των Προηγιασμένων της Μ. Σαρακοστής. Αν δεν συντηρηθούν σωστά, θα μουχλιάσουν, όπως μούχλιασε ο προηγιασμένος άρτος κατά την περιγραφή του Χρονικού του Γεωργίου Παχυμέρη το 13ο αι. στην Κωνσταντινούπολη και ερρίφθη μετά φόβου στον ιερό ιπνό, δηλαδή στο χωνευτήριο¹.

---

¹. *Georgii Pachymeris de Michaele et Andronico Palaeologis libri tredecim, (Corpus scriptorum historiae Byzantinae)*, εκδ. I. Bekker, Weber: Bonn 1835; Συγγραφικαί ιστορίαι, τόμ 2, κεφ. 7, σσ. 79-80: «Ἡμέρα μὲν οὖν τῆς τυρινῆς κυριώνυμος τότε ἐφίστατο, ἐκάλει δὲ τὸν ἐπ' ἐκκλησίας ἱερουργοῦντα τὸ σύνθηρες· τὸ δ' ἦν τὸ προηγιασμέναις ἀναφοραῖς τὸ ἱερὸν πυξίον ἐς ὃ τι μάλιστα ἐμπιπλᾶν κατὰ χρείαν τῶν τεταγμένων λειτουργιῶν. ἐπεὶ γοῦν τετέλεστο μὲν ἡ τῆς ἱεράς θυσίας ἀναφορά, ἀνεπτύσσετο δὲ τὸ πυξίον ἐφ' ᾧ τοὺς ἱεροὺς ἄρτους τεθῆναι, εὗρηται τις εὐθὺς ἐν τῶν προηγιασμένων ἀναφορά, ἦν δὴ καὶ εἶκασέ τις ὄρων μίαν τῶν τριῶν ἐκείνων εἶναι, ἦν καὶ τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης τετράδος μέλλουσαν ἀναφέρεσθαι, συμβάν τότε, καθὼς λέλεκται, μὴ τὰ τῆς ἱεράς τελεσθῆναι θυσίας διὰ τὴν ἐπ' ἐκκλησίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν παρ' οἰωνδηποτοῦν ὀψὲ τῆς ὥρας γεγονυῖαν συγχώρησιν, ἐκεῖσέ που ἀφεθεῖσαν τῆς πράξεως κείσθαι συνέβαινε. ἡ δ' ἠχρεῖωτο πάμπαν καὶ σέσηπτο, ὡς μηδ' εἰκόνα φέρειν ἄρτου, μὴ ὅτι γ' ἄρτον καὶ ἀμηγέπη φαίνεσθαι, ἀλλὰ τινα τύπον θρυμμάτων μελάνων θηριακῆς ἢ τινος ἄλλου τοιούτου σκευάσματος. τρόμος οὖν ἰδόντα παραντικά λαμβάνει τὸν ἱερέα, καὶ ὃ τι πράξει (οὐδὲ γὰρ ἦν ἐκεῖνον ἐνοῦν εἰς κατάληψιν τοῖς προσφάτοις) διενοεῖτο. καὶ τὸ πρᾶγμα φοβερὸν ἔδοξεν, οὐ παθὸν τόσον ὅσον φανέν, ἐπεὶπερ τὰ τῆς εὐθετήσεως ἡμηχάνηται. τοίνυν καὶ εἰς κοινὴν θεάν προτέθη, καὶ τὸ ποιητέον μεθ' ὅτι πλείστης ἐζητεῖτο τῆς εὐλαβείας. ἀλλ' ὃ ἦν καὶ ἐδόκει καὶ πρέπον ἦν, τὸ περιὸν τῆς παραλλαγῆς οὐκ ἐδίδου γίνεσθαι, καὶ δὴ πρὸς τὴν μετάληψιν ὀκνῶν ὁ ἱερεὺς οὐ προσίετο. θεῶ δ' ἀναφέρειν ἄλλως οὐκ ἦν μὴ μεταλαβόντα τὰ δῶρα. καὶ ἔνθεν μὲν φόβος ἐκεῖθεν δ' ἀπορία τοὺς θεωμένους διεμεριζέτην, οὐκ ἔχοντας ὃ τι καὶ πράξοιεν. ὁ γοῦν φόβος τὰς σφῶν γνώμας συνέστελλε πρὸς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἄγων βουλήν, τὸ τὸν ἱερέα, κἂν ὃ τι καὶ πάθοι, προσήεσθαι τὸ φαινόμενον. τοῦ δὲ μηδ' ὅλως προσιτὸν ἐκεῖνο νομίζοντος μηδ' ἄκροις ὡς εἰπεῖν χεῖλεσι τὸ παράπαν, ἡ ἀπορία παρατολμήσασα ἐσχεδίαζε μηχανὴν πολὺ μὲν τῶν

Είναι γνωστόν στους θύραθεν, ακόμη και στο Ισραήλ¹ ότι το ασήμι και το χρυσάφι είναι τα πλέον αντισηπτικά μέταλλα, μαζί με το χαλκό για μόνο το νερό, από τα οποία κατασκευάζονται τα ιερά σκεύη, όπως και στον παλαιό Ισραήλ. Η Εκκλησία διαφύλαξε εξαρχής και στους βυζαντινούς χρόνους όλη τη σκευή καθαρή περί τη Θεία Ευχαριστία και τις ιερές ακολουθίες. Εξάλλου, η ίδια η φύση δεν είναι φορέας της πτώσης και της αποστασίας κατά το λόγο της δημιουργίας. Ο άνθρωπος, ή καλύτερα, τα λογικά όντα αμαρτάνουν και συμπαρασύρουν στη φθορά και την υπόλοιπη δημιουργία, την λίαν αγαθή, φέρων μόνος αυτός την οδύνη της όποιος νόσου στον παρόντα αιώνα².

Θα παρακάμψω, για το περιορισμένο του χρόνου, μία περαιτέρω λεπτομερή θεολογική ερμηνεία, πεπλουτισμένη και με τα ιστορικά και συνοδικά στοιχεία, και θα πω κατηγορηματικά εν μέσω της παρούσης πανδημίας, που λόγω κλιματικής αλλαγής και των εξ αυτής μολύνσεων και της εγγύτητος της άγριας ζωής, εξ αιτίας υπερβάσεως των ορίων υπό του ανθρώπου, (γι' αυτό θα υπάρξει και συνέχεια, και δεν θα ξεμπερδέψει εύκολα η ανθρωπότητα), ότι όσο κι αν είναι ελάχιστο κατ' αυτές το μικρό φορτίο της Θείας Μεταλήψεως, η μόλυνση είναι πραγματική, γιατί τον κύκλο της μόλυνσης τον παράγει ο άνθρωπος που μεταλαμβάνει, δημιουργώντας την αλυσίδα της μόλυνσης, ενώ η ασθένειά του δεν μπορεί κατ' ουδένα τρόπο να παραβλάψει τη θεία χάρη, τη συνέχουσα τα πάντα και μη αναιρούσα την κτιστότητά μας, καθώς είναι, «ή πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα», και

ἀξίων ἀποδέουσιν, ἀναγκαίαν δ' ἄλλως ὑπὲρ πᾶν ἕτερον ὁ δὴ καὶ ἐννοήσεται τις πώποτε. Θεῶ μὲν οὖν ἄρα τῶν τιμίων καὶ ἱερῶν ἐκείνων μέλειν εἰκός, καὶ ἔμελε πάντως, ἐκείνοι δὲ τότε ὁ τοῖς τοιούτοις ἀφιερῶμενος τόπος ἐκ παλαιοῦ, ὃς δὴ καὶ ἵπνός ἅγιος λέγεται, ὁσίως ἐπιρριφέντα ὁσίως δέχεται. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον».

¹. Εξόδ. 3, 22: 35, 32 και κεφ. 39.

². Προβλ. Αγ. Ιωάννου του Δαμασκηνού, Κατά Μανιχαίων: «Ἡ παντελής κακία οὐχ ὁράται ἐν τοῖς οὖσιν· οὔτε γὰρ ὁ θεὸς ὁ ὄντως ὢν καὶ τοῦ εἶναι αἷτιος κακία οὔτε τι τῶν γεγρονότων, καθὸ γέγονε, κακόν, ἀλλὰ τό τε τῶν πάντων αἷτιον ἀγαθόν καὶ πάντα τὰ γενόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἀγαθὰ. Πάντα δὲ τὰ ὄντα ὑπ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη καὶ πάντα καλὰ καὶ λίαν καλὰ. **Τὸ δὲ κακὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰ μὴ ἀποβολὴ καὶ στέρησις ἐκούσιος τῶν ὑπὸ θεοῦ τῆ λογικῆ φύσει δεδωρημένων, ὡσπερ πενία πλούτου ἀποβολή·** πλοῦτος μὲν γὰρ ἐστὶν ὄντων κτήσις χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθων διαυγῶν καὶ ἐσθῆτος διαφόρου, παίδων καὶ παιδισκῶν, ἀλόγων καὶ ἀρουρῶν καὶ τῶν τοιούτων, ὧν ἕκαστον οὐσία ἐστὶ. Διὸ καὶ πλούσιος λέγεται ὁ ταῦτα κτησάμενος· οἷόν τις πολυούσιος πολλὴν ἔχων περὶ ἑαυτὸν οὐσίαν. Ἡ δὲ πενία μερικὴ μὲν μερικὴ τούτων ἀποβολή, παντελής δὲ παντελής τούτων στέρησις, καὶ ὡσπερ ἡ ὀλοκληρία τοῦ σώματος καλόν, ἡ δὲ ἐνὸς μέλους ἀποβολὴ μερικὸν κακόν οὐχ ὑπάρχον, ἀλλ' ὑπάρχοντος στέρησις. Ὅραται δὲ ἤτοι νοεῖται ἐν τῷ ὄντι οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς ἀπογενόμενον, οἷον ὁ ὀφθαλμὸς καὶ ἡ ὄρασις ὑπάρχει καὶ ἐστὶν, ἡ δὲ τύφλωσις οὐκ ἐστὶν οὐσία, ἀλλὰ τοῦ ὑπάρξαντος ὀφθαλμοῦ ἀπώλεια. Θεωρεῖται δὲ ἐν τῷ συνισταμένῳ καὶ ὄντι σώματι οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς ὑπάρξαντος ὀφθαλμοῦ στέρησις. Καὶ οὕτως κατὰ μέρος ἡ προσθήκη τῆς τῶν μελῶν στέρησεως προσθήκη κακοῦ λέγεται· οὐ γὰρ ἐστὶ τὸ κακόν, ἀλλὰ λέγεται καὶ θεωρεῖται ἐν τῷ ὑπολελειμμένῳ σώματι ἡ τῶν ἀποβληθέντων ἀνυπαρξία οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς μὴ ὄν, οὐχ ὡς ἔξις, ἀλλ' ὡς στέρησις. **Οὕτω καὶ ἡ κακία ἤτοι ἁμαρτία ἐκούσιός ἐστι τῶν ἐκ θεοῦ δεδωρημένων τῆ λογικῆ φύσει ἀγαθῶν· ἐπὶ γὰρ τῶν ἀλόγων καὶ ἀψύχων οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν ἐκούσιον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν λογικῶν»**, Die Schriften des Johannes von Damaskos, 4, ἐκδ. B. Kotter, (Patristische Texte und Studien 22), De Gruyter: Berlin 1981, κεφ. 14, σ. 358, 2-20.

μεταβάλλουσα τα τίμια δώρα σε σῶμα και αἷμα Χριστοῦ, «δι' ἡμᾶς και διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν» και ὄχι ως ἓνα αντικειμενοποιημένο ειδωλικό γεγονός. Και γι' αὐτό αναγόμαστε «Πνευματικῶς» κατὰ τὴ Θεία Ευχαριστία στον **αοράτως συνόντα**¹ και εν δεξιά του Πατρὸς καθεζόμενο, «ἐν θρόνῳ ἐπηρμένῳ...», καθότι Αὐτός εἶναι «Πνευματικῶς»² ορώμενος, προσφέρων και προσφερόμενος και δεχόμενος προς αγιασμό τα τίμια δώρα δι' ἡμᾶς μετὰ του Πατρὸς και του Αγίου Πνεύματος, μεταδιδόμενος και μετεχόμενος και αεί ερχόμενος ο Κύριος μετὰ δόξης³!

Κατακλείω εν ολίγοις: Εξ ἐπόψεως τηρήσεως των ὁρων τῆς καθαριότητος, ἡ χρήση των πολλαπλῶν λαβίδων με τὴν ἀπαραίτητη, βεβαίως, φροντίδα, συνιστά πράξη φιλανθρωπίας, σύμφωνα και με τὴν κατὰ Βασίλειο θέση περὶ Ιατρικῆς ως χορηγού υγείας, και εν τῇ θεολογικῇ πράξῃ εφαρμογὴ του ακροτελεύτιου τῆς ευχῆς τῆς Θ. Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου: «Ἦνυσται και τετέλεσται, ὅσον εἰς τὴν ἡμετέραν δύναμιν, Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὸ τῆς σῆς οἰκονομίας μυστήριον· ἔσχομεν γὰρ τοῦ θανάτου σου τὴν μνήμην, εἶδομεν τῆς Ἀναστάσεώς σου τὸν τύπον, ἐνεπλήσθημεν τῆς ἀτελευτήτου σου ζωῆς, ἀπηλάυσαμεν τῆς ἀκενώτου σου τρυφῆς, ἧς και ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντα ἡμᾶς καταξιοθῆναι εὐδόκησον, χάριτι τοῦ ἀνάρχου σου Πατρὸς, και τοῦ ἀγίου και ἀγαθοῦ, και ζωοποιοῦ σου Πνεύματος, νῦν, και αἰεὶ και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

---

1. «Πρόσχεες, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐξ ἀγίου κατοικητηρίου σου, και ἀπὸ θρόνου δόξης τῆς Βασιλείας σου, **καὶ ἔλθε εἰς τὸ ἀγιάσαι ἡμᾶς, ὁ ἄνω τῷ Πατρὶ συγκαθήμενος και ὧδε ἡμῖν ἀοράτως συνών**. Και καταξίωσον τῇ κραταιᾷ σου χειρὶ μεταδοῦναι ἡμῖν τοῦ ἀχράντου Σώματός σου και τοῦ τιμίου Αἵματος και δι' ἡμῶν παντὶ τῷ λαῷ».

2. Λόγος 30, 21 PG 36, 133A: «Ἰησοῦς Χριστός, χθὲς και σήμερον σωματικῶς, ὁ αὐτὸς πνευματικῶς, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

3. Καταθέτω τὴν παραπομπὴ ἀπὸ τον Ἁγ. Ἰωάννη το Δαμασκηνό για ὅποιον ἀδύνατο μετὰ τῶν πιστῶν, καθότι και λέγονται πλείστα ὅσα που παραβλάπτουν τὸ μυστήριον τῆς Οἰκονομίας του ενανθρωπήσαντος Υἱοῦ και Λόγου: Joannes Damascenus, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τόμ. 2, (*Patristische Texte und Studien* 12), ἐκδ. B. Kotter, De Gruyter: Berlin: 1973; κεφ. 86(13), σσ. 194, 94- 195, 107: «Σῶμά ἐστιν ἀληθῶς ἠνωμένον θεότητι, τὸ ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου σῶμα, **οὐχ ὅτι αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ ἀναληφθὲν ἐξ οὐρανῶν κατέρχεται**, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἄρτος και ὁ οἶνος **μεταποιεῖται** εἰς σῶμα και αἷμα Θεοῦ. Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, πῶς γίνεται, ἀρκεῖ σοι ἀκοῦσαι, ὅτι **διὰ Πνεύματος Ἁγίου**, ὡσπερ και ἐκ τῆς ἀγίας Θεοτόκου διὰ Πνεύματος Ἁγίου ἐαυτῷ και ἐν ἐαυτῷ ὁ Κύριος σάρκα ὑπεστήσατο· και πλέον οὐδὲν γινώσκομεν, ἀλλ' ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθῆς και ἐνεργῆς ἐστι και παντοδύναμος, ὁ δὲ τρόπος ἀνεξερεύνητος».